

pic: Máirtín Davy

Máire Pheairs Mhóir Uí Churraoin

As Cor na Rún ó dhúchas í Máire, phós sí go óg agus tá cónaí uirthi in Áill an Phreacháin, sna Forbacha le blianta fada. Fágadh ina baintreach go hóg í agus thóg sí clann mhór léi féin, clann atá scaipthe anois ar fud an domhain mhóir. Bean mhór seanachais í Máire agus bean a bhfuil bród aici as a teach agus as a bhfuil istigh ann. Teach gleoite atá ann, mar a léiríonn an pictiúr thíos, agus tógadh an pictiúr thuas nuair a bhí Máire ag déanamh cur síos ar a saol go Máirtín Davy, le haghaidh clár go Radió Éireann, roinnt blianta ó shin.

pic: Máirtín Davy

Paróiste an Spidéil - Deoise Thuama - 1925

(AS ALT A SCRÍOBH AN TATH. MÁIRTÍN J. Ó HÉANAÍ
S.C. AG TRÁTH GO RAIBH PARÓISTE AN CHNOIC
NASCTHA LE PARÓISTE AN SPIDÉIL)

Ins an aimsir atá imithe bhíodh mórán achramn 's clampar faoi theorainn an dá pharóiste, siad sin Spidéal Thuama agus Spidéal na Gaillimhe, agus freisin idir an dá pharóiste céanna agus paróiste Chill Ainnín faoin údar céanna. Agus feictear domsa go raibh uair ann nuair a bhí paróiste Chill Ainnín ag síneadh ó dheas go dtí an cladach agus go raibh an limistéar sin uilig ó Abhainn Bholuisce go Cuan Chasla ina pháirt de pharóiste Chill Ainnín.

In aimsir an allóid do bhain paróiste Chill Ainnín le seandeoise Anach Cuain ach le linn ama nuair tháinig Bardas na Gaillimhe saor ó Údarás ArdEaspag Thuama do bhíodh an Bardas ag meadú a coda i leaba a chéile agus ag tabhairt faoina cúram féin na paróistí mórthimpeall chathair na Gaillimhe

Nuair a bhí furmhór an ochtú aois déag caite feiceann muid go raibh conspóid idir ArdEaspag Thuama, Mark Skerrill, agus Bárdacht na Gaillimhe (Church Warden) faoi theorainneacha Chill Ainnín agus an Spidéil agus cé go bhfuil teorainneacha an dá pharóiste, Spidéal Thuama agus Spidéal na Gaillimhe, socraithe, níor thug an socrú déanta

sásamh chor ar bith. Cuir i gcás an lá atá inniú ann, tá dhá shéipéal i Spidéal Thuama agus san am céanna deirtear Aifreann an Domhnaigh in dhá theach scoile i Spidéal na Gaillimhe cé go bhfuil ceann de na scoileanna seo i bhfoisceacht míle slí ó shéipeal agus fágann sé sin go mbíonn a lán daoine ag éisteacht Aifrinne gach Domhnach i bparóiste eile agus i ndeoise eile rud nach bhfuil ceart cóir ná folláin dá mbeadh neart air.

Tóigeadh seipéal na Tulaí i gcóir mhuintir an dá pharóiste, Spidéal Thuama agus Spidéal na Gaillimhe, agus sé'n nós a bhí ann go n-ofráileadh sagairt chaon pharóiste Aifreann ann gach ar le Domhnach. Do lean an nós seo go dtí le gairid, go dtí gur chaith

muintir Spidéal na Gaillimhe suas aon chall a bhí acu don seipéal mar gheall ar chlampar a bhí idir an dá shagart paróiste i dtaobh usáid an tseipéil lá Nollag áithrid.

'Sé an tAth. Pádraic Ó Laighin a thóg seipéal na Tulaigh i mbliain 1840 ach is annamh anois go mbíonn sé leathlán féin. Crois-shéipéal mór atá ann.

Tá seipéal eile an pharóiste suite ar an gCnoc sna hAille agus ba é an tAth. Ó Laighin a thóg freisin é. Níos faide siar ná sin bhí seipéal ins na Minna faoi údarás an ArdEaspag. Is páirt de dheoise na Gaillimhe an áit seo anois.

Nuair a bhí an Rí, an chéad Shéamas, i réim thall i Sasana dearcann sé go raibh call ag Mainistir Anach Cuain do shé is dá theistiún 6s8d ó shéipéal an Spidéil agus do thrí is teistiún 3s4d ó Choill Rua. Tá Coill Rua suite míle slí soir ó Shéipéal Chnoc na hAille. Ba áit mhór le rá é sa tseansaol.

TEANGA NA NDAOINE

Cé is moite do fhíor-chorrdhuine anseo is ansiúd - agus is duine é nár rugadh sa bparóiste - 'sí an Gaeilge an teanga amháin a labhrann sean 's óg, fir is mná, gasúr is girseach, gearrbhodach is gearrchaile, buachaill is cailín. Tá Gaeilge Chois Fharraige cosúil le Gaeilge na Mumhan i gcuid de na fuaimeanna agus de na leaganacha. Tá droch-nós ann agus is an-droch nós é atá ag sean agus óg, sé sin, go bhfuil muintir Chois Fharraige an-tugtha do mhionnaí móra, focla eascaine agus mar sin, agus is ar éigin atá an páiste as an gliabhán nach mbíonn sé ag tabhairt na mionna agus an diabhal idir gach ar le focal aige.

NA SCOILEANNA

I bparóiste an Spidéil tá dhá scoil dúbailte agus deichniúr múinteoir ag múineadh iontu mar tá Scoil Salerna agus Scoil na Tulaí. Tá suas le dhá chéad scoláire ar an rolla i scoil Salerna agus bordáil 's ceithre scór i scoil na Tulaigh. In éindí leis sin tá suas le trí scór malrach as an bparóiste ag freastal ar scoil an Spidéil i ndeoise na Gaillimhe. Thairis sin níl aon scoil eile dubh bán na riabhach sa bparóiste.

I mbliain 1826 bhí teach scoile ceann tuí ar an gCoill Rua agus bhí 70 malrach ag freastal air agus ba é an Máistir Ó Maolaidh a bhí ag múineadh ann. Ba Caitliceach é agus bhí £17 mar thuarastal aige sa mbliain. Sa mbliain céanna, 1826, bhí Sean de Lapp ag múineadh scoile i Séipéal na Minna. Ba Caitliceach é agus bhí ó scilling is dá theistiún 1s8d go dtí trí scilleacha chuile thrí mhí mar thuarastal aige.

Bhí scoil eile ar an Lochán Beag agus de réir an Griffiths Valuation ba é luach an tí (scoile) ná seacht scilleacha 7s agus bhí sé saor ó rataí. Bhí scoil Protastúnach in Indreabhán. Deich scilleacha 10s a luach (valuation) agus é saor ó rataí. In Indreabhán freisin, bhí bearraic do na póilíos, a luach trí phunt deich (£3-10s-0d) agus é saor ó rataí.

NA ROILICÍ

Tá dhá roilic i bparóiste Spidéil Thuama mar atá ceann acu ar Chnoc na hAille. Níl an roilic seo sean. Tá an dara ceann ar an mBánrach Bán. Muighros an t-ainm atá ar an spota sin. Tá an roilic ar an gcladach, Roilic Coilm Cille, roilic stairiúil aosta é. Tá tobar beannaithe ann agus fothrach Cille ann. Tagann an taoile isteach ar an tobar. Bfionn a lán daoine ag déanamh turais ann gach bliain lá an phátrúin sé sin an naoú lá de mhí Meithimh. Tagann siad i bhfad agus i ngearr ó Chois Fharraige anoir ó Bhaile na Gaillimhe, aniar ón gCeathrú Rua 's Leitirmóir agus ó áiteacha eile nach iad.

OIDHRÍ DÚICHE

Bhí cuid mhaith de na taltaí i bparóiste an Spidéil i seilbh na mBlácach. Céad bliain ó shin ba é Pádraic a' Bhláca, Gort an Iomaire, Cill Tormóir, Co. na Gaillimhe, an tiarna. Cailleadh é sa mbliain 1860 agus tháinig a mhac ba shine, Francis Valentine a' Bláca, ina dhiaidh. Ba é Séamus a' Bláca, An Tulach, an maor.

I mbliain 1824 do phós Máire, an iníon ba shine le Valentine a' Bláca, An Tulach. Do phós sí le Roibeard Ó Mórdha, Shannon Grove, Banagher. Ba mac é do Sheán Ó Mórdha is a bhean Máire de Buitléir. Bhí sise pósta roimhe sin le Lord Dunboyne.

Ba as Coill Stocach, Co. na Gaillimhe do Phroinsias. Cailleadh é 1873. Do phós a mhac, Prionnsias Óg le Síle de Búrca as Carrowkeel, Lahardane. Ba iníon í le Uaitéar a' Búrc, colceathar do Mhuintir Búrc, Curraghleigh, Claremorris agus Oldtown, Irishtown.

Sa gComhaireamh (census) a rinneadh sa mbliain 1789, nuair a bhí imirce na ndaoine in Éirinn i bhfad níos lú ná mar atá sé faoi láthair, bhí naonbhar déag is fiche (39) i Bothúna, ceathrar déag i gCor na Rón, cúigear déag ar an Aill, naonbhar déag in Indreabhán, beirt is fiche i gCoill Rua, triúr is fiche i Lochán Beag agus aon duine dhéag ar an gCnoc.

PARÓISTE AN SPIDÉIL DEOISE THUAMA BARÚNTAUGHT MHAIGH CUILINN

On tábla thíos, atá le fáil i nDaonáireamh na bliana 1911, feictear boichteantacht na talún óna luacháil.

Baile Fearainn	Acraí	Luach Talún	Tithe	Líon Daoine
Aill	790	£126-0-0	37	184
Bobhruachán	1746	£ 9-10-0	1	5
Baile na hAbhann N.	205	£ 3-0-0		
Baile na hAbhann S.	619	£ 65-0-0	25	144
Bánrach Bán N.	384	£ 3-0-0		
Bánrach Bán S.	916	£ 67-0-0	25	95
Bothúna E.	421	£183-0-0	40	236
Bothúna W.	497	£196-0-0	37	233
Boluisce Iochtar	1405	£ 20-0-0	6	44
Boluisce Uachtar	1671	£ 18-0-0	6	38
Cor na Rón	1573	£174-0-0	61	307
Cloch Mór N.	1096	£ 6-0-0		
Cloch Mór S.	289	£ 56-0-0	28	117
Doire Choill	1431	£ 13-0-0	8	62
Fionnán	7544	£ 5-10-0	1	5
Indreabhán	773	£168-0-0	34	181
Caorán na gCearc N.	920	£ 6-0-0		
Caorán na gCearc S.	713	£ 61-0-0	25	95
Cnoc Duach	641	£ 7-0-0	7	13
Coill Rua Thoir	822	£120-0-0	34	193
Coill Rua Thiar	912	£115-0-0	34	167
Leitir Fir	2291	£ 15-10-0	1	6
Lochán Beag	1759	£207-0-0	65	336
Seana Mhóinín	1029	£ 26-0-0	8	51
An Tulach	430	£ 22-0-0	2	16

Seilbh na mBlácach a bhí i bparóiste an Spidéil:

Baile na hAbhann	822 Acra	£68	An luacháil
Bánrach Bán	1298 "	£70	"
Cloch Mhór	1375 "	£62	"
Doire Choill	1424 "	£13	"
Indreabhán	773 "	£168	"
Caorán na gCearc	1634 "	£67	"
Coill Rua	1734 "	£235	"
AnTulach	518 "	£22	"
Seanmhóinín	1030 "	£26	"
An tIomlán	10,612 Acra	£731	An luacháil

Taltaí Phroinsias Coimín:

Aille	798 Acra	£126	An luacháil
Cor na Rón	1568 "	£174	"
An Cnoc	605 "	£75	"
Lochán Beag	1762 "	£207	"
An tIomlán	3,333 Acra	£582	An luacháil

Ón tábla seo thíos feiceann muid gurb é Fionnán an baile fearainn is mó agus is boichte, ar £5-10-0, sé sin 68.5 acra ar scilling. Sé Bothúna Thoir an baile is airde luach, mar atá, bordáil is 8s8d an t-acra. Mar chomparáid le tábla na bliana 1911, tugtar anseo thíos luach na talún de réir Uí Ghríofa (Griffiths Valuation, 1844).

Baile Fearainn	Acraí	Luach na Talún	Luach na dTithe	Oifigeach Dúiche
An Aill	798	£116-0-0	£22-17-0	Frank Comyn
Séipéal Caitliceach		£0-2-6	£12-10-0	Saor ó rataí
Bóbhruachan	1750	£9-5-0	£0-3-0	Teach Maoir
Baile na hAbhann N	206	£3-0-0	-	Pádraic a' Bláca
Baile na hAbhann S	616	£56-15-0	£3-15-0	Pádraic a' Bláca
Bánrach Bán N	383	£3-0-0		Pádraic a' Bláca
Bánrach Bán S	915	£53-8-0	£7-16-0	Pádraic a' Bláca
Bothúna Thoir	418	£136-0-0	£26-17-0	Mártan De Moréis

Ar an mbaile fearainn seo tá na bailte Tochar beag, Cnocán Glas agus Baile na hAbhann le teampall Protastúnach agus clós, a luach ceithre scilleacha 's deich bpingine (4/10)

Bothúna Thiar	494	£133-10-0	£15-3-0	Mártan De Moréis
Boluisce Iochtair	1401	£19-7-0	£0-14-0	Nóra Ní Mháille
Boluisce Uachtar	1664	£17-0-0	£0-14-0	Eamon Ó Máille
Cor na Rón	1568	£155-11-0	£21-15-0	Frank Comyn
Cloch Mór N.	1091	£6-0-0	-	Pádraic a' Bláca
Cloch Mór S.	284	£54-0-0	£1-5-0	Pádraic a' Bláca
Clochar na Lára	716	£52-0-0		
Doire Choill	1428	£11 -5-0	£1 -5-0	Pádraic a' Bláca
Fionnán	7585	£35-0-0	£0-7-0	Teach Maoir
Indreabhán	00673	£106-0-0	£13-0-0	Pádraic a' Bláca

(Saor ó chíos:- Séipéal 1-0-0, Bearraic 3-10-0 agus an scoil Phrotastúnach 0-10-0)

Caorán na gCearc N	918	£4-16-0	-	Pádraic a' Bláca
Caorán na gCearc S	702	£54-0-0	£4-4-0	~
Coill Rua Thoir	822	£103-11-0	£10-18-0	Pádraic a' Bláca
Coill Rua Thiar	910	£102-0-0	£5-5-0	Pádraic a' Bláca

(Anseo tá na bailte An Chathair agus Púirín)

Cnoc Dubhach	643	£6-0-0	£0-10-0	Law Life Ass. Co.
Cnoc S.	605	£75-17-0	£2-17-0	Frank Comyn
Lochán Beag	1762	£180-19-0	£22-16-0	Frank Comyn

(Teach Scoile 71- saor ó chíos)

Leitir Fir	2296	£15-5-0	£0-7-0	Teach Maoir
Seanmhóinín	1030	£26-0-0	£2-0-0	Aindriú Ó Bláca
AnTulach	518	£58-5-0	£1-15-0	Pádraic a' Bhláca